

КРУМАЛЕНКО М. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ЕТНОРЕЛІГІЙНІ ГРУПИ ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО В СУЧАСНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ: ПРОБЛЕМА ПРАВОВОГО ВИМІРУ

Сучасна історіографія проблемиправового становища етнорелігійних груп Великого князівства Литовського (далі ВКЛ), яка розпочалася у пострадянські часи, є надзвичайно різноманітною за своїми напрямками, що відчувається, передусім, в узагальнюючих працях з історії ВКЛ. Питання щодо етнічного ядра, навколо якого утворилося ВКЛ, є одним з предметів спору в сучасній історіографії.

Так, литовська історіографія категорично виступає проти «слов'янських» коренів ВКЛ, про що свідчать, наприклад, праці Е. Гудавічюса (Гудавічюс Э. История Литвы с древнейших времен до 1569 года. — М.: Фонд им. И. Д. Сытина, 2005. — С. 68), який вважав слов'янський, зокрема білоруський елемент, другорядною складовою ВКЛ не тільки в політичному, але й демографічному відношенні.

Разом з тим литовська історіографія має певний доробок у вивченні історії правового становища етнорелігійних груп у ВКЛ. Перш за все, слід назвати дисертаційне дослідження Ю. Вербіцкене «Євреї у Великому князівстві Литовському: аспекти співіснування». В дисертації розглядається історичний період від першої письмової згадки про євреїв у Литві до третього поділу Польщі. Принципово новим у цій науковій праці є те, що єврейська громада розглядається не як національна меншина Польщі (як це було прийнято в історіографії минулого), а як частина литовського суспільства, що дає можливість по-новому осмислити відносини єврейської діаспори з корінним населенням.

У Литві існує міцна традиція вивчення нормативно-правових пам'яток ВКЛ, зокрема — його Статутів, а також судової та адміністративної практики, документи якої зосереджені в Литовській Метриці — архіві державної канцелярії ВКЛ. Сьогодні у цій царині активно працюють С. Лазутка, І. Валіконіте, А. Дубоніс та інші історики, які, не досліджуючи становище етнорелігійних груп окремо, разом з тим зробили істотний внесок у розробку цієї теми, надавши вичерпні коментарі до статей Статуту ВКЛ 1529 р., присвячених етнорелігійним групам.

Всупереч литовським історикам білоруська історіографія шукає етнічні та політичні корені ВКЛ виключно на території Білорусі. У другій половині 80-х рр. минулого століття з новою етнічною характеристикою ВКЛ виступив М. Єрмолівич, який представив князівство як виключно білоруську державу (Єрмаловіч М. І. По слядам аднаго міфа. — Мінск,

1991. — С. 70), відповідно відносячи назву «литвин» до предків сучасних білорусів. Більш обережну позицію займає О. Кравцевич, який вважає, що ВКЛ з самого початку було «біетнічною балто-східнослов'янською державою з домінуванням східнослов'янського елементу» (Краўцэвіч А. К. Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага. — Мінск: Беларуская навука, 1998. — С. 108).

У названих працях ВКЛ постає як держава з дихотомною національною структурою, репрезентованою лише двома етносами: литовці та східні слов'яни. Правовий статус населення ВКЛ у цих працях є лише другорядним сюжетом, оскільки основна доказова база спрямована на доведення литовського або білоруського «первородства» у державотворенні.

Правовий статус населення ВКЛ знайшов своє висвітлення на сторінках загальних праць: з історії держави і права Литви, України, Білорусі, Росії; з історії права ВКЛ; із загальної історії та етнології.

Так, білоруський вчений Г. Саганович висвітлив правове становище основних верств населення ВКЛ в загальному курсі історії Білорусі, а також присвятив окреме дослідження ревнителю православної віри князю К. Острозькому. Особливе місце у працях автора займає питання релігійної толеранції у ВКЛ в XIV — першій половині XVI ст. (Сагановіч Г. Нарыс гісторыі Беларусі ад старажытнасці да канца XVIII стагоддзя. — Мінск: Энцыклапедыкс, 2001 — С. 312).

Важливе місце в білоруській історіографії займають праці С. Ф. Сокола, який досліджує розвиток політико-правової думки в Білорусі. Він зробив висновок про значний вплив протестантських ідей на формування правової системи ВКЛ та, відповідно, на правовий статус етнорелігійних груп (Сокол С. Ф. Политическая и правовая мысль в Белоруссии XVI — первой половине XVII вв. — Мн.: Наука и техника, 1984. — С. 88).

. Питання історії етнічних меншин ВКЛ із загальноісторичних позицій досліджує С. Захаркевич (Захаркевич С. А. Основные тенденции отношений между этническими меньшинствами и этническим большинством Беларуси в XIV — XVIII вв. // Вестник БГУ. — Сер. 3. Гісторыя, філасофія, псіхалогія, сацыялогія, паліталогія, эканоміка, права. — 2005. — № 1. — С. 7–11).

Сучасна українська історіографія представлена, перш за все, працями Н. М. Яковенко та її наукової школи вивчення українського шляхетства. Представники цієї школи зробили суттєвий внесок у дослідження правового становища православної шляхти (Яковенко Н. Нарис історії України: 3 найдавніших часів до кінця XVIII ст. — К.: Генеза, 1997. — С. 31). Серед безперечних достоїнств праць Н. М. Яковенко — намагання відійти від радянських стереотипів (наприклад, щодо невпинного погіршення становища православних у ВКЛ, конфронтаційних відносин між етносами у ВКЛ).

Особливе місце в сучасній українській історіографії досліджуваної проблеми займають праці С. М. Плохого, який у контексті загальноєвропейських процесів — контрреформації та конфесіалізації громадського й політичного життя, розглядає релігійний фактор як засадничий для формування української ідентичності (Плохій С. Наливайкова віра: Козаки та релігія в ранньомодерній Україні. — К.: Критика, 2005. — С. 49). Проблема правового становища етнорелігійних груп Великого князівства Литовського залишається у полі зору сучасних дослідників — юристів та істориків.

ГОРЯГА О. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри історії держави і права, кандидат юридичних наук

ЗНАТНЕ ВІЙСКОВЕ ТОВАРИСТВО ТА ЙОГО РОЛЬ ПРИ ЗДІЙСНЕНІ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

На землях України наприкінці XVII в середині XVIII ст. урядова старшина обіймала всі ключові посади в державі. В таких умовах, для знатного товариства постало важливе завдання також закріпити за собою право на отримання місць у державному апараті, що гарантувало у подальшому підвищення особистого соціального статусу.

Бюрократизація та централізація державного апарату Гетьманщини призвеле до виникнення проблеми дефіциту кадрів, оскільки урядова старшина не могла вже стравитись із вирішенням усіх проблемних питань, які виникали у сфері державного управління. Перед керівництвом країни постало завдання мобілізувати людські ресурси, необхідні для нормального функціонування органів влади. Значний потенціал вбачався у представниках знатного військового товариства.

У зв'язку з цим, наприкінці XVII — на початку XVIII ст. відбувається активне залучення представників неурядової козацької старшини до виконання важливих завдань у сфері державного управління. Широко практикувалося використання значкових товаришів як допоміжного персоналу.

Значкове товариство брало участь в роботі одного з найбільш впливових державних органів влади, який відігравав вагомий роль у прийнятті владних рішень, а саме в Старшинській раді. Присутність тут значкових товаришів свідчила, що Старшинська рада, була як представницький орган нової української аристократії. Значкові товариші мали можливість брати участь у роботі не лише регіональних, полкових, а й Генеральної старшинської ради. (Панащенко В. В. Соціальна еліта Гетьманщини (друга половина XVII — XVIII ст.). 1995. — с. 138).